

MATEUSZ WOJANOWSKI

*Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy*

SYTUACJA GOSPODARSTW NISKOTOWAROWYCH NA PRZYKŁADZIE GMINY JEŻEWO

1. Wstęp

Zgodnie z opinią Stańko [2008], rolnictwo można postrzegać jako jedną z pierwszych sfer działalności materialnej ludności, która podobnie jak życie ludzkie ulega ciągłemu rozwojowi. Dzięki rozwojowi w chwili obecnej rolnictwo traktowane jest jako integralna część gospodarki, bowiem niewątpliwie wywiera na nią duży wpływ, tak samo jak i gospodarka wywiera wpływ na rolnictwo [Ekonomika... 1983, za: Stańko 2008]. Wśród czynników wpływających na rozwój rolnictwa można wyróżnić dwa rodzaje: zewnętrzne zwane inaczej egzogenicznymi oraz wewnętrzne (endogeniczne). Do tych pierwszych można zaliczyć m.in. sytuację ekonomiczną, tempo wzrostu gospodarczego czy też kształtowanie się relacji cenowych. Na wyżej wymienione czynniki rolnik nie wpływa w sposób bezpośredni, może on co najwyżej kształtować wielkość i wydajność własnego gospodarstwa (czynniki endogeniczne) [Klusek 2001]. Pierwszą próbę zdefiniowania tzw. gospodarstwa rozwojowego podjęto w 1972 roku w oparciu o koncepcje planu Mansholta. Wówczas gospodarstwo, które chciało uzyskać status rozwojowego musiało spełniać m.in. następujące kryteria: uzyskiwać główny dochód z działalności rolniczej, właściciel powinien posiadać odpowiednie kwalifikacje zawodowe, prowadzić określoną rachunkowość w gospodarstwie, przygotować plan modernizacji gospodarstwa. Taka, a nie inna definicja była podstawą do udzielenia gospodarstwom pomocy w ramach europejskiej wspólnoty [Tańska-Hus, Orlewski 2006].

Obecnie w Polsce, pomimo trwających od dłuższego czasu przemian sektora rolnego istnieje wiele gospodarstw małych, charakteryzujących się niewielkim

obszarem, na którym gospodarują oraz znikomą wielkością ekonomiczną [Sulewski, Kłoczko-Gajewska 2010]. Do takich gospodarstw z pewnością można zaliczyć gospodarstwa niskotowarowe. Zgodnie z definicją Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) są to jednostki o wielkości ekonomicznej (mierzonej za pomocą wartości standardowych nadwyżek bezpośrednich) 2-4 ESU. Gospodarstwa te cechują się także tym, iż tylko część wytwarzanych przez nie produktów trafia na rynek. W swoich badaniach wyżej wymienieni autorzy, wyróżnili 4 grupy gospodarstw niskotowarowych z punktu widzenia szans rozwojowych:

- „rozwojowi” – wyróżniający się dużym potencjałem i siłą ekonomiczną, dla których istnieje szansa przejścia do jednostek towarowych;
- „hobbyści” – charakteryzujący się dość dużym potencjałem ekonomicznym, ale mało rolniczym charakterem;
- „bez szans” – jednostki najsłabsze ekonomicznie i w sensie towarowym mało rolnicze, będące u schyłku cyklu życia;
- „problemowi” – cechujący się niewielkim potencjałem ekonomicznym, jednak towarowym charakterem działalności rolniczej.

Gospodarstwa niskotowarowe są często pomijanymi przedmiotami badań naukowych, a wynika to głównie z faktu, iż ich wpływ na wyniki sektora rolnego jest po prostu niewielki. Ponadto gospodarstwa niskotowarowe nie są w takim samym stopniu konkurencyjne jak jednostki większe, a co się z tym wiąże ich szanse rozwojowe są w pewnym sensie ograniczone. Przez zdolność konkurencyjną gospodarstwa rozumie się umiejętność zdobycia i utrzymania udziału w rynkach lokalnym, regionalnym czy też krajowym. O osiągnięciu takiej zdolności mogą świadczyć np. osiągnięte dochody i przeprowadzane inwestycje. Pomimo wyżej wymienionych mankamentów, w wielu rozwijających się państwach małe gospodarstwa odgrywają wiele istotnych funkcji, przede wszystkim stanowią pewnego rodzaju bufor, oferujący rolnikowi i jego rodzinie miejsce zamieszkania, a także są źródłem dodatkowych dochodów [Józwiak, Mirowska 2007; Majewski 2009]. Inne zalety występowania małych gospodarstw rolnych podkreślał Józwiak [2006] i wymieniał tutaj przede wszystkim ich funkcje społeczne oraz pozytywny wpływ na środowisko przyrodnicze.

W opinii większości analityków, gospodarstwa te nie mają zdolności rozwojowych, dlatego też jak najbardziej na miejscu wydaje się być pytanie, jak wyżej wymienione gospodarstwa odnajdują się w tej sytuacji? Postanowiono więc podjąć się wyzwania zweryfikowania dotychczasowych wyników prac badawczych, gdyż panowało przekonanie, iż skoro owe gospodarstwa funkcjonują do dnia dzisiejszego, to muszą istnieć konkretne powody, dla których ich właściciele decydują się kontynuować prowadzenie działalności, a więc i być może konkretne przesłanki świadczące o możliwości ich rozwoju. Aby osiągnąć zamierzony cel, niezwykle ważne było poznanie aktualnej sytuacji tych gospodarstw, ich dotychczasowego

stanu posiadania czy też podejmowanych inwestycji. Dodatkowo należało również odnieść się do opinii rolników, jak postrzegają funkcjonowanie jednostek, którymi gospodarują oraz ich planów na przyszłość.

Wszystkie wymienione wcześniej aspekty są tak ważne, gdyż zaprzestanie gospodarowania gospodarstw mniejszych może nieść za sobą wiele negatywnych skutków dla całego sektora rolnego. Dlatego też w trakcie tworzenia koncepcji badań, główną myślą przyświecającą była chęć dowiedzenia się czy gospodarstwa te mogą być konkurencyjne dla większych, czyli czy mogą być dochodowe oraz zdolne do podejmowania inwestycji, co z kolei świadczy o możliwości rozwoju.

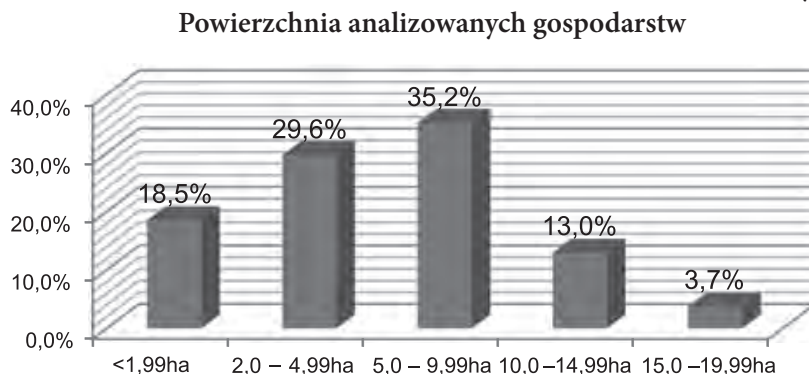
2. Metodyka i organizacja badań

Jako główny cel pracy postawiono zbadanie aktualnej sytuacji gospodarstw niskotowarowych gminy Jeżewo w województwie kujawsko-pomorskim oraz ewentualnych szans ich rozwoju. Badania zostały przeprowadzone we wrześniu oraz październiku 2010 roku. W badaniach wzięły udział osoby zamieszkujące gminę Jeżewo, prowadzące gospodarstwa rolne, które można traktować jako niskotowarowe w oparciu o założenia PROW (o wielkości ekonomicznej 2-4 ESU). W momencie badań, gospodarstw spełniających wyżej wymienione kryterium było 58. Jako technikę badań mającą na celu zanalizowanie grupy gospodarstw niskotowarowych wykorzystano badanie ankietowe. Liczba wypełnionych ankiet wyniosła 54, gdyż 4 ankiety nie zostały oddane.

Wśród badanej grupy respondentów zdecydowanie dominowali mężczyźni – stanowili oni 88,9% populacji, natomiast kobiety stanowiły pozostałe 11,1%. Skupiając się na wieku badanych respondentów, w analizowanej grupie najwięcej było osób w wieku od 50 do 59 lat, rolnicy w tym przedziale wiekowym stanowili aż 42,6% całej populacji. Kolejną grupą co do wielkości byli respondenci w przedziale wiekowym 40-49 lat, ich odsetek wyniósł 29,6%. Mniej liczne grupy tworzyły osoby w wieku do 29 lat (13,0%), 30-39 lat (7,4%) oraz 60 lat i więcej (7,4%). Wśród osób, które wzięły udział w badaniu ankietowym najwięcej legitymowało się wykształceniem zawodowym (66,6%). Kolejne grupy co do wielkości stanowili rolnicy z wykształceniem średnim (20,4%) oraz podstawowym (9,3%). Najmniej liczna grupa to osoby z wykształceniem wyższym – respondenci deklarujący takie wykształcenie stanowili 3,7% badanej populacji.

Z danych zamieszczonych na rysunku 1 można wywnioskować, iż najliczniejszą grupę stanowili rolnicy użytkujący gospodarstwa o powierzchni 5,0-9,99 ha (35,2%). Na przeciwnym biegunie znajdowali się użytkownicy gospodarstw o powierzchni 15,0-19,99 ha, ponieważ stanowili oni jedynie 3,7% populacji.

Rysunek 1

Źródło: Badania własne.

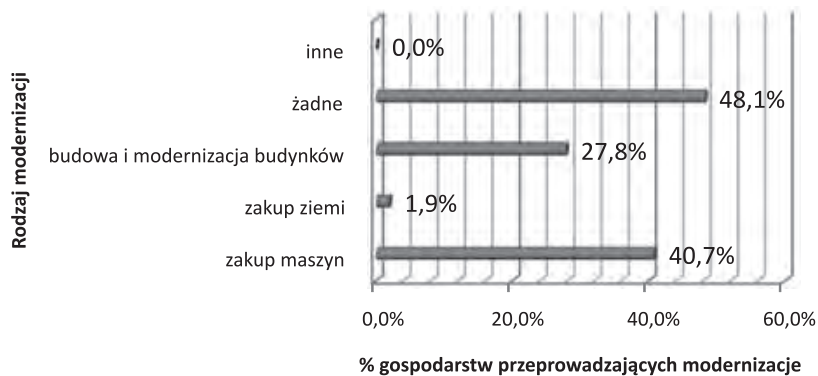
3. Wyniki badań

Odpowiednia analiza zebranych ankiet, uprzednio wypełnionych przez rolników, pozwoliła na szereg obserwacji. Jednym z podjętych problemów w badaniach była zmiana wielkości produkcji na przestrzeni ostatnich 5 lat. Wyniki rozłożyły się równomiernie: u 31,5% gospodarstw produkcja w wyżej wymienionym okresie zwiększyła się, co trzecie gospodarstwo (33,3%) zmniejszyło rozmiary swojej produkcji, natomiast u 35,2% przypadków nie zanotowano żadnych zmian. Jednym ze sposobów zwiększenia możliwości produkcyjnych gospodarstw jest zwiększenie ich powierzchni, jednak wśród badanych rolników, stosunkowo niewielu deklarowało takie działania w ostatnich 5 latach (18,5%). U znacznej części (46,3%) powierzchnia gospodarstwa nie uległa zmianie, natomiast u 35,2% badanych uległa ona zmniejszeniu.

Działalność inwestycyjna jest jednym z koniecznych warunków, aby gospodarstwo mogło skutecznie konkurować z innymi, dlatego w badaniu ankietowym podjęto również tę kwestię. Wśród analizowanych gospodarstw najczęściej (48,1%) było takich, które nie przeprowadzały żadnych inwestycji. Znaczna część rolników (40,7%) deklarowała zakup maszyn. Na budowę i modernizację budynków zdecydowało się 27,8% respondentów, natomiast na zakup ziemi 1,9% (rysunek 2).

Rysunek 2

Przeprowadzane modernizacje w ostatnich 5 latach

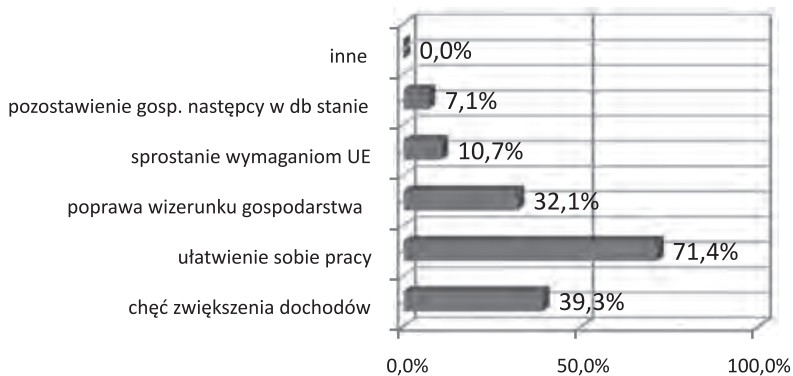
*suma przekracza 100%, gdyż respondenci mogli udzielić więcej niż 1 odpowiedź

Źródło: Badania własne.

W związku z podejmowanymi inwestycjami, zapytano rolników o główne motywacje związane z ich realizacją. Respondenci na pierwszym miejscu stawiali ułatwienie sobie pracy (71,4%), natomiast na drugim chęć zwiększenia dochodów (39,3%). Inni oczekiwali poprawy wizerunku gospodarstwa (32,1%) lub też w ten sposób chcieli sprostać wymaganiom UE (10,7%). Najmniej liczną grupę (7,1%) stanowili ci rolnicy, którzy zaznaczali odpowiedź o pozostawieniu gospodarstwa następcy w dobrym stanie (rysunek 3).

Rysunek 3

Oczekiwania związane z realizacją inwestycji

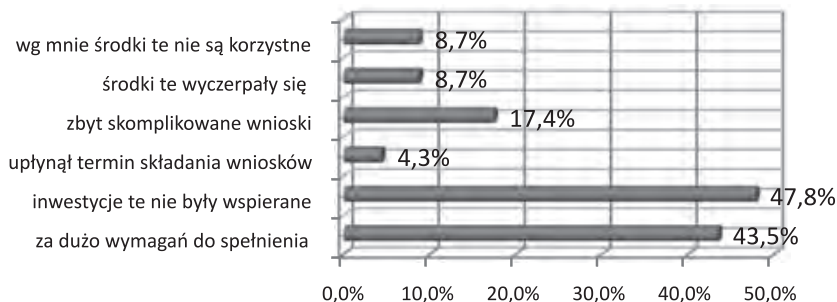
*suma przekracza 100%, gdyż respondenci mogli udzielić więcej niż 1 odpowiedź

Źródło: Badania własne.

W celu zachęcenia podejmowania inwestycji, UE proponuje takie programy pomocowe jak SAPARD, SPO czy PROW, dlatego też kolejne pytanie dotyczyło tychże programów. Jak się okazało, rolnicy prowadzący gospodarstwa niskotowarowe i jednocześnie realizujący inwestycje niechętnie korzystali z tego typu pomocy, bowiem stanowili oni jedynie 17,9% ogółu badanej populacji. Rolników podejmujących się inwestowania zapytano o główne powody, dla których zrezygnowali ze środków pomocowych. Według znacznej części (47,8%) główną przyczyną zaistniałej sytuacji było to, iż inwestycje te nie były wspierane. Niewiele mniej osób (43,5%) niepowodzenia w pozyskiwaniu owych środków upatrywało w zbyt dużej liczbie wymagań, natomiast zdaniem 17,4% odpowiadających, wnioski, które należało wypełnić były zbyt skomplikowane. Dla 8,7% rolników środki te nie były korzystne bądź po prostu wyczerpały się, natomiast 4,3% respondentów deklarowało chęć skorzystania z pomocy, jednak spóźniło się ze złożeniem wniosku (rysunek 4).

Rysunek 4

Główne powody nie korzystania ze środków pomocowych

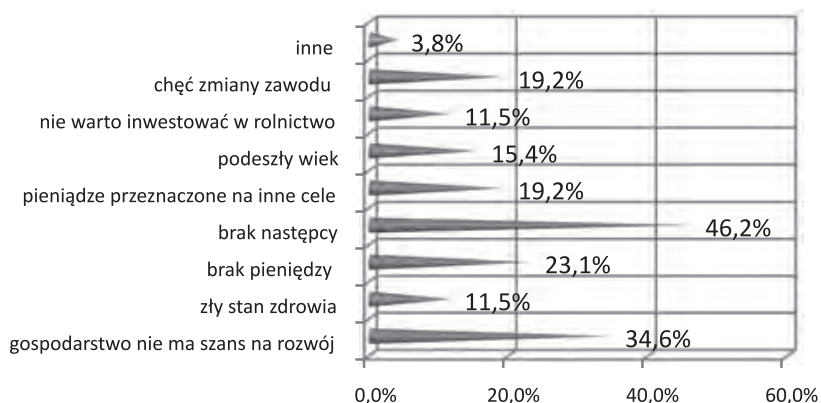
*suma przekracza 100%, gdyż respondenci mogli udzielić więcej niż 1 odpowiedź

Źródło: Badania własne.

Rolnicy, którzy zaniechali inwestycji w swoich gospodarstwach w ostatnich 5 latach byli poproszeni o podanie głównych powodów takiego stanu rzeczy. Z wyników zestawionych na rysunku 5. wynika, iż najczęstszymi powodami były: brak następcy (46,2%), brak szans na rozwój gospodarstwa (34,6%) oraz po prostu brak pieniędzy (23,1%). Często za powód zaprzestania inwestowania podawano także chęć zmiany zawodu, przeznaczenie pieniędzy na inny cel oraz podeszły wiek. Niektórym na inwestowanie nie pozwalał zły stan zdrowia natomiast część respondentów uważała, że w rolnictwo nie warto inwestować.

Rysunek 5

Powody zaniechania inwestycji w gospodarstwach

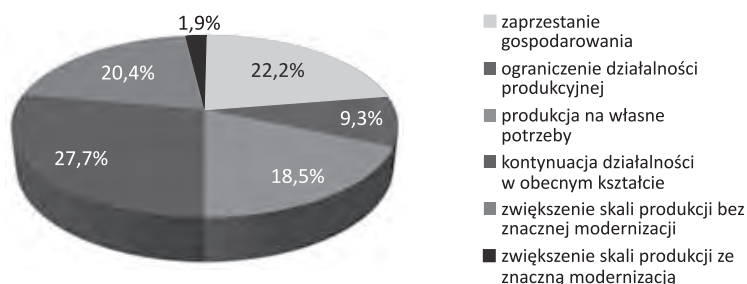
*suma przekracza 100%, gdyż respondenci mogli udzielić więcej niż 1 odpowiedź

Źródło: Badania własne.

Plany produkcyjne na przyszłość niejednokrotnie mogą świadczyć o możliwości rozwoju lub też o jego braku. W badanej grupie najczęściej powtarzającą się odpowiedzią na temat tych planów była: kontynuacja działalności w obecnym kształcie (27,7%). Kolejnymi odpowiedziami według kolejności były: zaprzestanie gospodarowania (22,2%), zwiększenie skali produkcji bez znacznej modernizacji (20,4%) oraz produkcja na własne potrzeby (18,5%). Ograniczenie działalności produkcyjnej (9,3%) oraz zwiększenie skali produkcji ze znaczną modernizacją (1,9%) były najrzadziej udzielanymi odpowiedziami (rysunek 6).

Rysunek 6

Plany produkcyjne na przyszłość

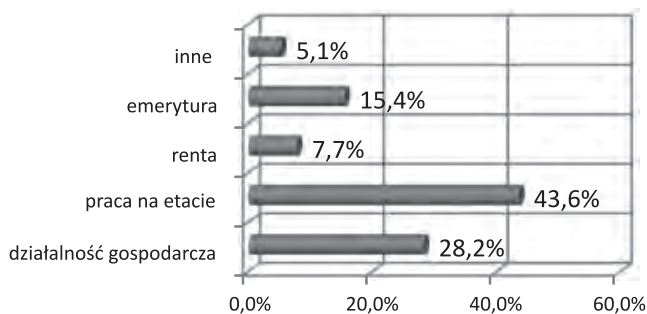
Źródło: wyniki - badania własne, plany produkcyjne wg: Majewski [2009].

W ramach PROW Unia Europejska proponuje dofinansowanie dla gospodarstw niskotowarowych, aby mogły przeistoczyć się one w jednostki żywotne ekonomicznie i rozwojowe. Pomimo, iż wsparcie to wynosi 1250 euro/rok/gospodarstwo, to nie cieszyło się ono dużą popularnością wśród badanej populacji rolników, gdyż jedynie 5,6% deklaroowało uczestnictwo w tym programie. Rolnicy, którzy skorzystali z tego dofinansowania w większości (66,7%) uważali wyżej wymienioną sumę za wysoką.

Często rolnicy oprócz dochodów z gospodarstwa, pieniądze pozyskują także z pozarolniczych źródeł. W badanej populacji posiadanie dochodów z produkcji nierolniczej deklaroowało 72,2%. Najczęściej pozarolnicze źródło dochodu stanowiła praca na etacie (43,6%), następnie działalność gospodarcza (28,2%), emerytura (15,4%) oraz renta (7,7%). Niektórzy deklarowali inne źródła dodatkowego dochodu, np. pracę dorywczą (5,1%). Rodzaje pozarolniczego źródła dochodu przedstawia rysunek 7.

Rysunek 7

Rodzaje pozarolniczego źródła dochodu

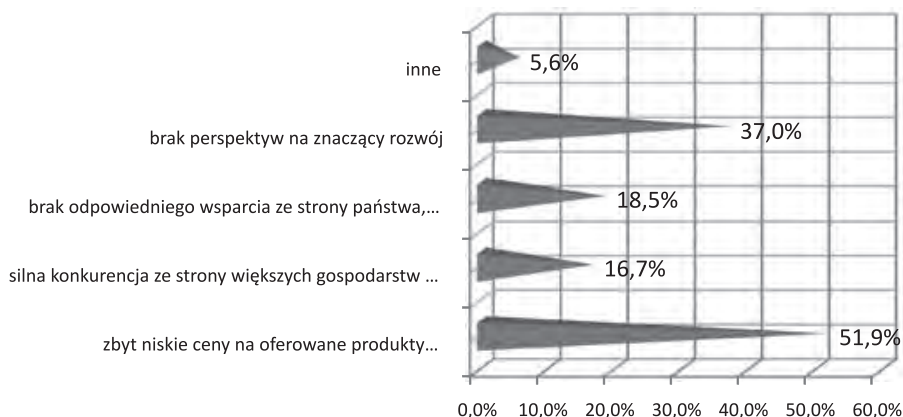
Źródło: Badania własne.

Końcowe pytania ankiety dotyczyły kwestii stopnia zadowolenia z osiągniętych dochodów z gospodarstwa oraz oceny zmian dokonujących się w sektorze rolnym w Polsce pod względem kształtowania się cen za oferowane produkty. Co nie może dziwić, w badanej grupie przeważały osoby „trochę niezadowolone” z osiągniętych dochodów (37,0%). Jeżeli zaś chodzi o drugą kwestię – to równie można zaobserwować przewagę opinii negatywnych (48,1%) na temat kształtujących się cen. Rolnicy zostali również zapytani o ocenę wstąpienia Polski do UE z perspektywy własnych gospodarstw – tutaj najczęstszą odpowiedzią było „średnio” (35,1%) oraz „źle” (31,5%). Jedno z pytań zwracało również uwagę na główne powody hamowania rozwoju małych gospodarstw. W opinii rolników to zbyt niskie ceny za oferowane produkty były głównym hamulcem rozwoju ich gospodarstw. 37,0% badanych uważało za przyczynę takiego stanu rzeczy brak perspektyw na znaczący rozwój, a 18,5% - brak odpowiedniego wsparcia ze strony UE. 16,7% odpowia-

dających obawiało się silnej konkurencji ze strony większych gospodarstw, natomiast 5,6% ankieterów to w swoim kierowaniu gospodarstwem upatrywało główną przyczynę niepowodzenia rozwoju. Główne powody hamowania rozwoju małych gospodarstw w opinii rolników przedstawia rysunek 8.

Rysunek 8

Powody hamowania rozwoju małych gospodarstw

Źródło: Badania własne.

3. Wnioski

W wyniku przeprowadzonych badań można sformułować następujące wnioski dotyczące analizowanej populacji gospodarstw:

1. Mimo dużej szansy jaką było wstąpienie Polski do UE, wśród rolników przeważały negatywne opinie na temat integracji. Jest to o tyle zaskakujące, ponieważ rolnicy dopłaty bezpośrednie, a więc najpopularniejszą formę pomocy, uznali za ważną składową ich dochodu z gospodarstwa. Jeszcze gorzej przez rolników były oceniane zmiany w polskim sektorze rolnym, bowiem większość była zdania, iż ceny za oferowane produkty są nieadekwatne do ponoszonych nakładów. To właśnie w zbyt niskich cenach rolnicy upatrywali główny powód hamujący rozwój ich gospodarstw. Nie dziwi więc, iż w badanej populacji więcej było rolników niezadowolonych z osiągniętych przez siebie dochodów z gospodarstw.
2. Główne wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych było w bardzo niewielkim stopniu wykorzystywane przez rolników, natomiast ci, którzy z niego skorzystali byli w większości zadowoleni z jego wysokości. Ponadto rolnicy przeprowadzający modernizację również nie byli zainteresowani programami pomocowymi przeznaczonymi na ten cel. Jako jeden z głównych powo-

dów takiego postępowania respondenci podawali zbyt dużą liczbę wymagań do spełnienia. Znaczna część rolników korzystała natomiast z płatności ONW.

3. Jak już wcześniej wspomniano rolnicy nie zawsze byli zadowoleni z osiągniętych dochodów z gospodarstwa, dlatego często decydowali się na pozarolnicze źródła utrzymania. W tym przypadku przeważała praca na etacie, ale niektórzy decydowali się także na otwieranie własnej działalności gospodarczej.

Jak wynika z badań jedynie niewielki odsetek gospodarstw można traktować jako rozwojowe, które mają szansę przejść do grupy gospodarstw towarowych. Wynika to z wielu powodów. Przede wszystkim gospodarstwa te nie zwiększały swojej powierzchni, a jeśli tak, to tylko nieliczne. Również odsetek gospodarstw, które w ostatnich 5 latach zwiększyły swoją produkcję był niezadowalający. Co gorsze, największą frakcją stanowili rolnicy nie przeprowadzający żadnych modernizacji w swoich gospodarstwach, natomiast ci należący do modernizujących za główny powód takiego postępowania nie podawali chęci zwiększenia dochodów, a ułatwienie sobie pracy. Część użytkowników gospodarstw, zdawała sobie sprawę, iż ich gospodarstwa nie mają szans na rozwój, gdyż to był powód zaniechania inwestycji. Inni uważali także rolnictwo za sektor, w który nie warto inwestować. Tylko nieliczni pragnęli modernizować swoje gospodarstwa w przyszłości, natomiast większość zadowalała się obecnym kształtem ich działalności lub wręcz zapowiadała zaprzestanie gospodarowania.

LITERATURA

1. Józwiak W.(2006.):Funkcjonowanie i role społeczne najmniejszych gospodarstw rolnych. *Więś i Rolnictwo*, nr 2(131), ss.29-40.
2. Józwiak W., Mirowska Z. (2007): Zdolność polskich gospodarstw rolnych do konkurencyjności. *Więś i Rolnictwo*, nr 2(135), ss.34-49.
3. Klusek T. (2001): Uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju gospodarstw rodzinnych w Polsce. *Roczniki Nauk Rolniczych*, z.45, ss. 65-77.
4. Majewski E. (2009): Dochody i jakość życia w gospodarstwach niskotowarowych z wybranych regionów Polski. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, t.96, z.4, ss.122-129.
5. Stańko S. (2008): Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju rolnictwa. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, T.94, z.2, ss. 65-79.
6. Sulewski P., Kłoczko-Gajewska A. (2010): Zróżnicowanie sytuacji i szans rozwojowych gospodarstw niskotowarowych. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1, ss.58-73.
7. Tańska-Hus B., Orlewski M. (2006): Pojęcie gospodarstwa rolnego i rodzinnego w ustawodawstwie UE i w Polsce. *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu*, nr 540, ss.537-541.

MATEUSZ WOJANOWSKI

SYTUACJA GOSPODARSTW NISKOTOWAROWYCH NA PRZYKŁADZIE
GMINY JEŻEWO**Słowa kluczowe:** *gospodarstwa niskotowarowe, rozwój, zdolność do konkurencji*

STRESZCZENIE

Gospodarstwa niskotowarowe to małe, rodzinne gospodarstwa, które wytwarzane produkty częściowo przeznaczają na potrzeby własne, a częściowo na użytek rynku. Stanowią one ważny element składowy polskiego sektora rolniczego. Przewiduje się, iż odpowiednia ich modernizacja może spowodować wzrost ich konkurencyjności i możliwość rozwoju.

Badania zostały przeprowadzone we wrześniu oraz październiku 2010 roku. Wzięli w nich udział wszyscy rolnicy, których gospodarstwa można traktować za niskotowarowe. Jako metodę badań wybrano kwestionariusz ankiety. Spośród 58 wysłanych ankiet, 4 nie zostały zwrócone. Ankieta zawierała 38 pytań, które dotyczyły m.in. częstotliwości przeprowadzania inwestycji, korzystania z programów pomocowych czy też planów rolników na przyszłość.

Na podstawie przeprowadzonych badań, wyciągnięto kilka wniosków dotyczących analizowanej populacji gospodarstw. Wynika z nich, że przy obecnym kształcie tychże gospodarstw ich prawidłowy rozwój jest niemożliwy. Jest to głównie spowodowane brakiem znaczących inwestycji, niskim wykorzystaniem programu „wspieranie gospodarstw niskotowarowych” oraz przede wszystkim deklaracjami rolników na temat dalszego funkcjonowania ich gospodarstw.

MATEUSZ WOJANOWSKI

SITUATION OF SUBSISTENCE FARMS ON THE EXAMPLE OF JEŻEWO COMMUNITY

Key words: *semi-subsistence farms, development, ability to compete*

ABSTRACT

Semi-subsistence farms are small, family farms, which spend part of products manufactured for own use and partly for the purposes of the market. They constitute an important component of Polish agricultural sector. It is expected that the appropriate upgrading can increase their competitiveness and the possibility of development.

The research was conducted in September and October 2010. They were supported by all the farmers whose farms can be regarded as subsistence. As the test method selected questionnaire. Of the 58 questionnaires, 4 were not returned. The questionnaire contained 38 questions which included, the frequency of investments, to benefit from aid programs for farmers or plans for the future.

Based on own made scientific researches, drew several conclusions concern analyzed population of farms. They show, that right development of farms at the present form is impossible. This is mainly due to the lack of substantial investment, low utilization of the program “to support subsistence farmers” and above all the declarations of the farmers on the further operation of their farms.